دیدی یاسا سەبارەت بە هەڵەی پزیشکی

د. ئالان بەهائەددین عەبدوڵڵا، دکتۆرا لە یاسا – مامۆستا لە کۆلێژی یاسا/ زانکۆی سەلاحەددین

پێشەکی

بواری پزیشکی و دەرمان و ڕێگەکانی چارەسەرکردن، یەکێکە لە هەستیارترین و گرنگترین بوارەکانی ژیانی مرۆڤ، چونکە بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ پەیوەندیی بە پاراستنی ژیان و تەندروستی و سەلامەتیی مرۆڤەکانەوە هەیە. لەگەڵ ئەوەیشدا، وەک هەر پیشەیەکی دیکە، کاری پزیشکی لە هەموو بارودۆخێکدا لە هەڵە بەدەر نییە، بەتایبەتی کاتێک کە بڕیارە پزیشکییەکان لەژێر گوشار، یان بەپەلە، یان لە ئەنجامی ناشارەزایی، یان بەهۆی کەمتەرخەمی، یان لە بارودۆخێکی ئاڵۆزی تەندروستیدا دەدرێن.

دەبێ دان بەوەدا بنێین کەوا بابەتی "هەڵەی پزیشکی" یەکێکە لە بابەتە هەستیار و ئاڵۆزەکانی یاسا و بواری تەندروستی، چونکە لە یەک کاتدا پەیوەندیی بە مافی نەخۆش لە پاراستنی تەندروستی و بەدەستهێنانی چارەسەری دادپەروەرانە هەیە و، لە هەمان کاتدا پەیوەندیی بە پاراستنی کارمەندانی تەندروستی (بەتایبەتی پزیشکەکان)ەوە هەیە لە بەرانبەر تاوانبارکردنیان بە شێوەیەکی نادروست لە کاتی پیادەکردنی پیشەکەیاندا؛ چونکە هەر زیانێک کە بە نەخۆش دەگات، بە مانای هەبوونی هەڵەی پزیشکی نییە، لەبەر ئەوەی هەندێک لە ئاڵۆزکانە نەخوازراوەکان (المضاعفات غير المرغوبة)، دەکرێت بەهۆی سروشتی جەستەی نەخۆش، یان کاریگەریی لاوەکیی چارەسەرکردن، یان مەترسییە پێشبینیکراوەکانی دەستێوەردانی کاری پزیشکی بێت.

بۆیە لێرەدا، زۆر گرنگە هەڵەی پزیشکی و ئاڵۆزکانە نەخوازراوەکان لەیەکتر جیا بکرێنەوە، چونکە دیاریکردنی چەمکی "هەڵەی پزیشکی" و مەرج و پێوەرەکانی، یەکێکە لە گرنگترین بابەتەکان بۆ دڵنیابوون لە هەبوونی هاوسەنگی لەنێوان پاراستنی مافی نەخۆش و دابینکردنی ئاسایشی یاسایی بۆ پزیشک.

یەکەم: دەرکردنی یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش

دەرکردنی یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش لە هەرێمی کوردستان ژمارە 4 بۆ ساڵی 2020 (لە ڕۆژنامەی وەقایعی کوردستان ژمارە 256 لە 15/10/2020 بڵاو کراوەتەوە) هەنگاوێکی یەکجار گرنگ بوو، چونکە یەکەمین یاسا بوو لە هەرێمی کوردستان، بگرە لە عێراقیش، کە بۆ چارەسەرکردنی گرفتەکانی نەخۆش و دەستەبەرکردنی مافەکانی لەنێو کەرتی تەندروستیدا بە هەرسێ جۆرەکەیەوە (کەرتی تایبەت و کەرتی گشتی و کەرتی تێکەڵاو)، دەربچێت.

لە مادده (2)ی یاساکە هاتووە، دەرکردنی ئەم یاسایە هەوڵێکە بۆ بەدیهێنانی چەند ئامانجێک کە ئەمانەی خوارەوە گرنگترینیانن:

1. پاراستنی تەندروستیی گشتی لە ڕێگەی پاراستنی مافەکانی نەخۆش و دیاریکردنی ئەرکەکانی؛هەروەها پاراستنی مافە بنەڕەتییەکانی هاووڵاتیانی هەرێم لە سوودوەرگرتنیان لە باشترین خزمەتگوزارییە تەندروستییەکان.
2. پاراستنی شکۆمەندی و سەلامەتی و نهێنییەکانی نەخۆش و بەرزکردنەوەی ئاستی سوودمەندبوون لە خزمەتگوزارییە تەندروستییەکان لە دامەزراوە تەندروستییەکان.
3. بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاریی نەخۆش دەربارەی ماف و ئەرکەکانی لە دامەزراوە تەندروستییەکان؛هەروەها کەمکردنەوەی ڕێژەی مردن و پەککەوتەیی و زیانە تەندروستییەکان.
4. پتەوکردنی متمانەی نێوان نەخۆش و کارمەندە تەندروستییەکان، کە هەموو ئەو کەسانە دەگرێتەوە کەوا پیشەی پزیشکی و تەندروستی بەگوێرەی یاسا بەرکارەکان پیادە دەکەن.

لەدوای تێپەڕبوونی پتر لە ساڵ و نیوێک بەسەر دەرچوونی ئەم یاسایە، وەزارەتی تەندروستیی حکوومەتی هەرێمی کوردستان بە بڕیاری ژمارە (9779) لە (07/06/2022) ڕێنماییی ژمارە 4 بۆ ساڵی 2022ی دەرکرد (لە ڕۆژنامەی وەقایعی کوردستان ژمارە 287 لە 11/08/2022 بڵاو کراوەتەوە) کە تایبەتە بە ئاسانکردنی جێبەجێکردنی یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش لە هەرێمی کوردستان.

یەکێک لەو بابەتە گرنگانەی کە لە یاسا و ڕێنماییی ئاماژەپێکراو بە چەند ماددەیەکی یاسایی ڕێک خراوە، بریتییە لە بابەتی "هەڵەی پزیشکی". لەم سۆنگەیەوە دەپرسین: لەدوای تێپەڕبوونی زیاتر لە پێنج ساڵ بەسەر یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش لە هەرێمی کوردستان، ئایا ڕێژەی ڕوودانی حاڵەتەکانی هەڵەی پزیشکی لە هەرێمی کوردستان لە چ ئاستێکدایە؟ ئایا لێژنەکانی لێکۆڵینەوە لە هەڵەی پزیشکی وەک پێویست ڕاستییەکان دەچەسپێنن؟ لە پێنج ساڵی ڕابردوودا چەند نەخۆش و بە چ شێوازێک قەرەبوو کراونەتەوە؟ ڕۆڵی دادگەکانی هەرێم لە چەسپاندنی هەڵەی پزیشکی و گێڕانەوەی ماف بۆ نەخۆشی زیانلێکەوتوو لە چ ئاستێکدایە؟

ئەم پرسیارانە، لەگەڵ چەندان پرسیاری تری هاوشێوە، پێویستیان بە وردبینی و توێژینەوەیەکی قووڵ هەیە، تاکوو بگەین بە وێنەیەکی ڕاست و دروست لەو بارودۆخەی کە هەیە لەبارەی شێوازی مامەڵەی یاسا لەگەڵ هەڵەی پزیشکی. ئەمەیش لەبەر ئەوەیە کە زیادبوونی هەڵە پزیشکییەکان، لەگەڵ نەبوونی میکانیزمێکی کارا بۆ قەرەبووکردنەوەی زیانلێکەوتووان، نەک تەنیا مافەکانی نەخۆش دەخاتە مەترسییەوە، بەڵکوو کاریگەریی نەرێنی لەسەر ئاستی متمانەی هاووڵاتیان بە کەرتی تەندروستی، جێ دەهێڵێت.

دووەم: کێشەی پێناسەکردنی چەمکی "هەڵەی پزیشکی"

بە شێوەیکی گشتی، هەڵەی پزیشکی بریتییە لەو هەڵانەی کە لەلایەن کارمەندانی تەندروستییەوە لە کاتی پیادەکردنی کاری پزیشکی و تەندروستییەوە ڕوو دەدەن و دەبنە هۆکارێک بۆ تێکچوونی زیاتری دۆخی تەندروستیی نەخۆش. لە باوترین هەڵە پزیشکییەکان کە لەلایەن کارمەندانی تەندروستییەوە ئەنجام دەدرێن

بریتین لە: هەڵەکردن لە پێدانی دەرمان، هەڵەکردن لە دەستنیشانکردنی نەخۆشی یاخود درەنگ دەستنیشانکردنی، هەڵەکردن لە وەرگرتنی پێشینەی نەخۆشی یان رابردووی تەندروستیی نەخۆش- "التاريخ المرضي" یان "السيرة المَرَضية" -، هەڵەکانی پەیوەست بە نەشتەرگەری، وەک: ئەنجامدانی نەشتەرگەری بۆ بەشێکی هەڵەی جەستە یاخود جێهێشتنی کەرەستەی نەشتەرگەری لەناو جەستەی نەخۆشەکە لەدوای تەواوبوونی نەشتەرگەری یاخود ئەنجامدانی نەشتەرگەری بە شێوەیەکی ناتەواو و نادروست یاخود پیسبوونی کەرەستەکانی نەشتەرگەری، تێکەڵکردنی نەخۆشەکان، گواستنەوەی ناپێویستی خوێن، پێدانی چارەسەری پزیشکی بەبێ ڕەزامەندیی نەخۆش یاخود بەبێ پێدانی زانیاریی تەواو و ورد لەسەر شێواز و جۆر و ماوەی چارەسەرییەکە بە نەخۆشەکە، هەروەها پێنەدانی زانیاریی تەواو بە نەخۆش بۆ چۆنێتیی مامەڵەکردن لەدوای وەرگرتنی چارەسەری پزیشکی و هتد.

یاسادانەر لە هەرێمی کوردستان لە مادده (1/یازدەیەم) لە یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش، پێناسەی هەڵەی پزیشکیی کردووە، کە تێیدا هاتووە: "هەڵەی پزیشکی: ئەو ئاڵۆزکانە نەخوازراوانەیە کە لە ئەنجامی هەر کەمتەرخەمییەکی پیشەیی یان تەکنیکی یان ناشارەزایی یان پشتگوێخستن ڕوو دەدات و، لەگەڵ ڕێساکانی پیادەکردنی پیشەی پزیشکی و چارەسەری ناگونجێت و دەبێتە هۆکارێك بۆ زیانگەیاندن یان دروستبوونی پەککەوتەیی یان مردنی نەخۆش." هەمان ئەم پێناسەیە، بە هەندێک دەستکاریی سنووردار لە ڕووی داڕشتنەوە، لە مادده (1/یازدەیەم) لە ڕێنمایی ژمارە 4 بۆ ساڵی 2022دا دووبارە کراوەتەوە.

بەپێی ئەم پێناسەیە، دەتوانرێت بگوترێت هەڵەی پزیشکی بریتییە لەو ئاڵۆزکانە نەخوازراوانەی کە نەخۆش لە ئەنجامی وەرگرتنی چارەسەری پزیشکی و بەهۆی بڕیار یان ڕەفتارێکی کارمەندی تەندروستییەوە ڕووبەڕوویان دەبێتەوە، بە مەرجێک، ئەم دوو مەرجەی خوارەوە تێدا بێت:

1. پێویستە کارمەندی تەندروستی لە کاتی ئەنجامدانی کاری پزیشکی،لە ڕووی پیشەیی یان تەکنیکییەوە کەمتەرخەم بووبێت، یاخود بەناشارەزایی یان بەبێ گرنگیدان و بە پشتگوێخستن کارە پزیشکییەکانی ئەنجام دابێت.
2. پێویستە ئەو کارە پزیشکییەی کە لە مەرجی یەکەمدا ئاماژەی پێکراوە، لەگەڵ ڕێساکان و بنەماکانی پیادەکردنی پیشەی پزیشکی و چارەسەریدا نەگونجاو بێت. مەبەستیش لەم ڕێسایانە، هەروەک لە مادده (1/دوازدەیەم) لە هەمان یاسادا هاتووە، ئەو ڕێسایانەن کە بۆ پیادەکردنی کاری چارەسەری پزیشکی و تەندروستی لە هەرێمدا بەرکارن.

ئەم جۆرە داڕشتنە یاساییانەی کە بە شێوەیەکی لاستیکی و فراوان و ناڕوون داڕێژراون، هەمیشە لە ئاستی جێبەجێکردندا سەرچاوەی کێشە و ناهاوسەنگی بوون. لە بنەڕەتدا، کاتێک یاسادانەر دەیەوێت بابەتێک بە شێوەیەکی کارا ڕێک بخات و چارەسەری بکات، پێویستە دەقە یاساییەکە بە داڕشتنێکی ڕوون، دیاریکراو و دوور لە هەر جۆرە لێکدانەوەی جیاواز بنووسێت. بەپێچەوانەوە، ئەگەر یاسادانەر نەیەوێت خۆی بە چارەسەرکردنی وردی بابەتێکەوە پابەند بکات، یان بابەتەکە لە ڕوانگەی تەکنیکی یان پراکتیکییەوە ئاڵۆز بێت، زۆر جار پەنا بۆ بەکارهێنانی دەستەواژە گشتی و لاستیکی دەبات؛ دەستەواژەیەک کە توانای هەڵگرتنی زیاتر لە یەک مانا و لێکدانەوەیان هەبێت.

بە بۆچوونی ئێمە، یەکێک لە هۆکارە سەرەکییەکانی بەردەوامبوونی دیاردەی هەڵەی پزیشکی و نەبوونی

چارەسەرێکی ڕیشەیی بۆی لە هەرێمی کوردستان، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو داڕشتنە یاساییەی کە بابەتی هەڵەی پزیشکیی پێ ڕێک خراوە، چونکە ناڕوونیی دەقەکان، لەبری ئەوەی سنوور و پێوەری ڕوون بۆ دیاریکردنی هەڵەی پزیشکی دابنێت، مەیدان بۆ لێکدانەوەی جیاواز و دژبەیەک خۆش دەکات.

لەم سۆنگەیەوە، ئەم پرسیارانە خۆیان دەسەپێنن بۆ ئەوەی بۆمان بسەلمێنن کە هۆکاری سەرەکیی بنبڕنەکردن یان سنووردارنەکردنی دیاردەی هەڵەی پزیشکی بریتییە لە شێوازی ڕێکخستنی یاسایی ئەم بابەتە لە یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش و ئەو یاسایانەی کە لەپێش ئەویشدا بەرکار بوون:

- مەبەست لە هەڵەی پیشەیی چییە؟ هەڵەی پیشەیی بە چ پێوەرێک لە هەڵەی ناپیشەیی جیا دەکرێتەوە؟
- مەبەست لە هەڵەی تەکنیکی چییە؟ هەڵەی تەکنیکی بە چ بنەمایەک لە هەڵەی ناتەکنیکی جیا دەکرێتەوە؟ بێگومان، ئەگەر هەڵەی پزیشکی لە ئەنجامی هەڵەیەکی تەکنیکی بوو‌بێت، ئەوا مانای ئەوەیە کە پزیشک سەرپێچیی لەو کۆمەڵە ڕێسا، پێوەر و بنەما هونەری و زانستییانە کردووە کە تا ڕاددەیەکی زۆر لە زانستە پزیشکییەکاندا جێگیر بوون و وەک سەرچاوەیەکی بنەڕەتی بۆ جێبەجێکردنی کاری پزیشکی ناسراون. ئەم بنەمایانە پێویستە لە کاتی دەستنیشانکردنی نەخۆشی، دانانی پلانی چارەسەرکردن، یان هەر جۆرە دەستێوەردانێکی پزیشکیدا، وەک ئەنجامدانی نەشتەرگەی ڕەچاو بکرێن. سەرچاوەی ئەمانەیش بریتییە لە زانیارییە پزیشکییە باوەڕپێکراوەکان، ڕێنمایی و پڕۆتۆکۆڵە پیشەییەکان و، ئەو شێوازە چارەسەرییانەی کە لە ڕووی زانستییەوە قبووڵکراون.

ئەم ڕێسا و پێوەر و بنەما هونەری و زانستییانەیش دەقگەلێکی نەگۆڕ نین، بەڵکوو گەشەسەندوون کە لەگەڵ پێشکەوتنی زانیاری و کاری پزیشکی دەگۆڕدرێن. بۆیە، هەڵسەنگاندنی هەڵەی پزیشکی دەبێت بەگوێرەی ئاستی ئەو زانست و زانیارییە بکرێت کە لە کاتی ڕوودانی واقعەکەدا بەردەست بووە، نەک بەپێی ئەو پێشکەوتنانەی کە دواتر دێنە کایەوە.

- پزیشکی شارەزا و پزیشکی ناشارەزا کێن؟ پێوەری دیاریکردنی ناشارەزایی چییە؟ ئایا تەنیا ئەوەی کە بابەتی نەخۆشییەکە لە چوارچێوەی پسپۆڕیی پزیشکدا بێت، بەسە بۆ ئەوەی پزیشک بە شارەزا دابنرێت، یان پێویستە مەرج و پێوەری تریش هەبن؟
- مەبەست لە گرنگینەدان و پشتگوێخستن لە جێبەجێکردنی کاری پزیشکیدا چییە؟ پێوەری دیاریکردنی ئەم دوو دۆخە چییە و، بە کام مەرج دەتوانرێت ڕەفتارێکی پزیشکی وەک گرنگینەدان یان پشتگوێخستن هەژمار بکرێت؟
- پێوەری هەڵسەنگاندنی ڕەفتاری پزیشک چییە؟ ئایا یاسادانەر،پزیشک بەپێی ڕەفتاری پزیشکێکی ئاسایی هەڵدەسەنگێنێت، یان بەپێی ڕەفتاری پزیشکێکی زۆر وریا؟ ئەم بابەتە گرنگییەکی تایبەتی هەیە، چونکە هەڵەی پزیشکی تەنیا هەڵەیەکی ئاسایی یان مامەڵەیەکی ڕۆتینی نییە، بەڵکوو ڕووداوەکە بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ پەیوەندیی بە ژیان و سەلامەتیی مرۆڤەکانەوە هەیە. بۆیە، دیاریکردنی پێوەری هەڵسەنگاندن لەم بابەتەدا، نابێت بە شێوەیەکی ناڕوون یان گشتی جێ بهێڵرێت، چونکە جیاوازیی نێوان ئەم دوو پێوەرە دەتوانێت کاریگەرییەکی گەورە لەسەر دیاریکردنی هەبوون یان نەبوونی هەڵەی پزیشکی هەبێت.

- هەروەک پێشتر ئاماژەمان پێدا، ڕێساکانی پیشە بەوە پێناسە کراون کە ئەو ڕێسایانەن بۆ جێبەجێکردنی کاری چارەسەری پزیشکی و تەندروستی لە هەرێمدا بەرکارن و پەیڕەو دەکرێن. بەڵام کاتێک قسە لەسەر وشەی "ڕێسا" دەکرێت، لە ڕوانگەی یاساییەوە زۆر جار ئەو مانایە دەدات کە باس لە پێوەرێکی نووسراو، دیاریکراو و، بەردەست دەکرێت. لێرەوە ئەم پرسیارە بنەڕەتییە خۆی دەسەپێنێت: ئایا هەموو ڕێساکانی کاری و پیشەی پزیشکی نووسراونەتەوە؟ ئەگەر وا بێت، لە کوێ بەردەستن تاکوو لێژنەکانی لێکۆڵینەوە و دادگەکان بۆی بگەڕێنەوە و پشتی پێ ببەستن بۆ دڵنیابوون لە سەلامەتی بڕیارە پزیشکییەکان؟
- خودی دەستەواژەی "ڕێساکانی پیادەکردنی پیشەی پزیشکی و چارەسەری" ناڕوونە، چونکە نادیارە یاسادانەر کام جۆرە ڕێسای مەبەست بووە. ئایا مەبەست لێی ئەو ڕێنمایی و پێوەرانەن کە لەلایەن سەندیکا پزیشکییە تایبەتمەندەکانەوە دەردەکرێن؟ یان ئەو ڕێنمایی و پرۆتۆکۆلانەن کە وەزارەتی تەندروستی دایدەنێت؟ یان ئەو بنەما و ئەحکامە یاساییانەن کە لە خودی یاساکان و ڕێنماییە فەرمییەکاندا هاتوون؟ یاخود مەبەست لێی ئەو پێوەرە نێودەوڵەتییانەن کە لەلایەن ڕێکخراو و دامەزراوە پزیشکییە نێودەوڵەتییە تایبەتمەندەکانەوە پەسند کراون؟ هەروەها، ئەگەر هیچ دەقێکی ڕوون لەم بارەیەوە نەبێت، ئایا دەتوانرێت پشت بە عورفی پیشەیی لە بوارە پزیشکییەکاندا ببەسترێت؟

ئەم هەموو پرسیارانە تەنیا بابەتێکی تیۆریی سادە نین، بەڵکوو ڕاستەوخۆ کاریگەرییان لەسەر پاراستنی مافەکانی هەردوو لایەن، نەخۆش و کارمەندی تەندروستی هەیە، چونکە لە غیابی پێوەر و مەرجە ڕوون و دیاریکراوەکان، هەڵسەنگاندنی هەبوون یان نەبوونی هەڵەی پزیشکی دەبێتە بابەتێکی جیاواز بەپێی لێکدانەوەی تاکەکەسی، نەک بەپێی پێوەر و مەرجی یەکگرتوو و دیاریکراو. هەر بۆیە، تێبینی دەکرێت کە یاسادانەر لە یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆشدا، سەرکەوتوو نەبووە لە دانانی چوارچێوەیەکی یاسایی ڕوون و کارا بۆ دیاریکردنی مانا و سنوورەکانی چەمکی "هەڵەی پزیشکی"؛ بە شێوەیەک کە بتوانێت هەم ڕێگر بێت لە ڕوودانی ئەم جۆرە هەڵانە و، هەم کاتێکیش ڕوو دەدەن، میکانیزمێکی دادپەروەرانە و کارا بۆ مامەڵەکردن لەگەڵیان دابین بکات؛ بە جۆرێک کە نەبێتە هۆی فەوتانی مافەکانی نەخۆش. ئەم لاوازییەیش تەنیا بابەتێکی تیۆری نییە، بەڵکوو لە واقیعدا کاریگەرییەکانی دەردەکەون، چونکە کەم تا زۆر، لە ڕێگەی میدیاکانەوە، بەردەوام هەواڵ دەبینرێن و دەبیسترێن کە ئاماژە بە ڕوودانی هەڵەی پزیشکی دەکەن.

سێیەم: ڕێکارە یاسایییەکانی قەرەبووکردنەوەی هەڵەی پزیشکی

بەپێی مادده (4/یەکەم) لە یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش، نەخۆش یان شوێنگرەوە یاساییەکەی لە کاتی پەککەوتەیی و، میراتگری نەخۆش لەکاتی مردنی نەخۆشدا، دەتوانێت داوای زانینی هۆکاری پەککەوتەیی یان مردنەکە بکات. لەم بارەیەوە، دامەزراوەی تەندروستی یان کارمەندی تەندروستیی تایبەتمەند، پابەند دەبێت بە خستنەڕووی ڕاستییەکان و پێدانی بەڵگەنامە تەندروستی و پزیشکییەکان بە نەخۆش یان شوێنگرەوە یاساییەکەی، یاخود میراتگرەکەی. هەر کاتێکیش گومانیان لە وەڵامی دامەزراوەی تەندروستی

یان کارمەندی تەندروستیی تایبەتمەند هەبوو یان پێی ڕازی نەبوون، ئەوا بۆیان هەیە سکاڵا پێشکەش بە وەزارەتی تەندروستی بکەن و، پێویستە لە ماوەی حەوت (7) ڕۆژدا، ئەم سکاڵایە ئاڕاستەی لێژنەی لێکۆڵینەوە بکرێت کە لە پزیشکانی پسپۆڕ پێک دێت.

هەر بەپێی مادده (4/دووەم) لە هەمان یاسا، لەسەر لێژنەی لێکۆڵینەوە پێویستە دەست بە لێکۆڵینەوە بکات لە ماوەیەک کە لە حەفت (7) ڕۆژ تێپەڕ نەکات و، هەروەها لە ماوەیەك کە لە سی (30) ڕۆژ تێپەڕ نەکات لێکۆڵینەوەی زانستی و پیشەیی سەبارەت بە ناوەڕۆکی سکاڵاکە تەواو بکات و ڕاسپاردەکانی بخاتە بەردەم وەزیری تەندروستی بۆ وەرگرتنی ڕێوشوێنی یاسایی بەرانبەر دامەزراوەی تەندروستی یان کارمەندی تەندروستی لە ماوەیەک لە حەفت (7) ڕۆژ تێپەڕ نەکات. ئەمە جگە لەوەی، نەخۆشی زیانلێکەوتوو دەتوانێت داوای وەرگرتنی وێنەیەکی ڕاپۆرتی کۆتایی لێژنەی لێکۆڵینەوە بکات.

بە مەبەستی وەرگرتنی قەرەبوویش، بەپێی مادده (4/سێیەم) لە هەمان یاسا، نەخۆشی زیانلێکەوتوو دەتوانێت لە بەردەم دادگەی تایبەتمەند داوای یاسایی تۆمار بکات و، دادگە دەتوانێت بۆ یەکلاکردنەوەی ناوەڕۆکی داواکە، پشت بە ڕاپۆرتی پەسەندکراوی لێژنەی لێکۆڵینەوەی وەزارەتی تەندروستی ببەستێت، یاخود پشت بە شارەزایانی تر لەم بوارەدا ببەستێت؛ بێ گومان ئەو شارەزایانەیش هەر پزیشکی پسپۆڕن و کاری پزیشکی پیادە دەکەن.

ئەگەر سەرنجێکی وردی ئەو چارەسەرە یاساکارییەی مادده (4)دا بدەین کە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ هەڵەی پزیشکی دیاری کراوە، ئەوا تێبینی دەکرێت هیچی نوێی تێدا نییە و هەر هەمان شێوازی کۆنە بە داڕشتنێکی تازەوە نووسراوەتەوە کە بەهۆیەوە قەرەبووکردنەوەی زیانلێکەوتووانی هەڵەی پزیشکی ئەستەمە، چونکە سەلماندنی هەبوونی هەڵەی پزیشکی کارێکی یەکجار ئەستەمە، لەبەر ئەو هۆکارانەی کە لە سەرەوەدا ئاماژەمان پێی داوە.

یەکێک لە کێشە بنەڕەتییەکانی یاسادانەر لە عێراق بەگشتی و لە هەرێمی کوردستان بەتایبەتی، ئەوەیە کە زۆر جار بیرکردنەوەی یاساکاری لە چوارچێوەی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەنجامەکان دەسووڕێتەوە، نەک پێشگرتن لە هۆکارەکان؛ چونکە زۆربەی دەقە یاساییەکان بەو ئاراستەیە دادەڕێژرێن کە چۆن دوای ڕوودانی کێشە، مامەڵە لەگەڵ لێکەوتەکانی بکرێت، نەک ئەوەی چۆن میکانیزمێکی کارا و پراکتیکی دابنرێت بۆ ئەوەی خودی کێشەکە لە بنەڕەتەوە ڕوو نەدات.

ئەگەر بەوردی بەنێو یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆشدا گوزەر بکەین، بەڕوونی دەبینین کە سەرەڕای ئەوەی یاساکە لە بابەتی مامەڵەکردن لەگەڵ هەڵەی پزیشکی دوای ڕوودانی، هەندێک میکانیزمی فەرمیی داناوە، بەڵام دەقێکی ڕوون و کارای تێدا نادۆزرێتەوە کە میکانیزمێکی پراکتیکیی دابنێت بۆ ئەوەی ڕێگری لە ڕوودانی هەڵەی پزیشکی بکات. بەم مانایە، یاسادانەر زیاتر خۆی بە چارەسەرکردنی لێکەوتەکان لە دوای ڕوودانیان سەرقاڵ کردووە، نەک بە چارەسەرکردنی هۆکار و سەرچاوەکانیان پێش ڕوودانیان.

لەم ڕوانگەیەوە، پێویستە یاسادانەری ئێمە، نەک تەنیا لەم بابەتەدا، بەڵکوو لە هەموو بوارەکاندا، لە مۆدێلی "یاسادانانی وەڵامدانەوەیی" بکشێتەوە بۆ "مۆدێلی یاسادانانی پێشلێگرتن"، چونکە بنبڕکردنی هەر دیاردەیەک تەنیا لە کاتێکدا دەستەبەر دەبێت کە مامەڵە لەگەڵ هۆکارەکان بکرێت، نەک لەگەڵ ئەنجامەکان. بەگوێرەی ئەم بنەمایە، چارەسەری ڕاستەقینەی هەڵەی پزیشکی، لە زیادکردنی لێژنەی

لێکۆڵینەوە یان توندترکردنی میکانیزمی قەرەبووکردنەوەدا نییە، بەڵکوو لە دروستکردنی سیستەمێکی کارایە بۆ پێشگرتن لە ڕوودانی هەڵە پزیشکییەکان.

بە بۆچوونی ئێمە، ئەو چارەسەرە یاساکارییانەی کە یاسادانەر لە یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش لەمەڕ بابەتی هەڵەی پزیشکیدا پەسندی کردووە، لە بنەڕەتدا بیرۆکە و میکانیزمی کۆنن و دووبارە کراونەتەوە و، بە درێژاییی ساڵانی ڕابردوو بەردەوام بەکار هاتوون، بەڵام نەبوونەتە هۆی سنووردارکردنی ڕوودانی هەڵەی پزیشکی؛ چونکە ئاماژەکانی واقعی ئێستا، بە شێوەیەکی ڕوون، پێمان دەڵێن کە دیاردەی هەڵەی پزیشکی هێشتا وەک کێشەیەکی بەردەوام لە هەرێمی کوردستان بوونی هەیە و میکانیزمە یاساییە بەردەستەکان نەیانتوانیوە ئەم کێشەیە چارەسەر بکەن، چونکە:

- بەدەگمەن بینیومانە لیژنەی لێکۆڵینەوەی تایبەتمەند لە کەیسی هەڵەی پزیشکی،بڕیار بە هەبوونی هەڵەی پزیشکی بدات، چونکە ئەندامانی لیژنەی لێکۆڵینەوە (کە ئەوانیش پزیشکن) ڕەنگە لە داهاتوودا تووشی هەمان هەڵەی پزیشکی ببنەوە، یان پەیوەندیی کەسی یان بەرژەوەندییان هەبێت لەگەڵ پزیشکی تۆمەتبار بە ئەنجامدانی هەڵەی پزیشکی. هەر بۆیە ئەوەی لە واقعدا بەڕوونی هەستی پێ دەکرێت ئەوەیە: لە زۆربەی حاڵەتەکاندا، پزیشکەکان لە ڕێگەی لیژنەی لێکۆڵینەوەوە، هەڵەی یەکتر پەردەپۆش دەکەن؛ کە ئەمەیش بۆتە هۆی ئەوەی تاوەکوو ئێستا مافی نەخۆشی زیانلێکەتوو لە ڕوودانی هەڵەی پزیشکی، وەک پێویست دەستەبەر نەکراوە.
- بەپێی مادده (9/یەکەم) لە یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش، پێویستە ئەنجومەنی وەزیران پەیڕەوێک بۆ ڕێکخستنی پێکهاتە و ئەرکەکانی لیژنەی لێکۆڵینەوە دەربکات.ئەم پەیڕەوە تاوەکوو ئێستا دەرنەکراوە؛ ئەمەیش ڕێگر بووە لە پێکهێنانی لیژنەیەکی لێکۆڵینەوەی کارا لە چوارچێوەی یاسادا.
- بەپێی مادده (3/دەیەم) لە ڕێنماییی ژمارە 4 بۆ ساڵی 2022، دامەزراوە تەندروستییەکان و کارمەندانی تەندروستی پابەندکراون بە دڵنیاییکردن (التأمین) لە بەرانبەر هەڵەی پزیشکی بۆ قەرەبووکردنەوەی زیانی داراییی نەخۆشی زیانلێکەوتوو لە حاڵەتی جێبەجێکردنی یاسای بیمەی تەندروستی لە هەرێمی کوردستان. بە بۆچوونی ئێمە، بوونی ئەم دەقە یاساییە لەم ڕێنماییەدا، خەوشێکی یاساییی زەقە، چونکە ئەم یاسایە هێشتا بوونی نییە؛ ئەمە جگە لەوەی یاساکان لە کاتی دەرچوونیاندا، سنوور و مەودا و چوارچێوەی جێبەجێکردنی خۆیان بەڕوونی لەنێو دەقە یاساییەکانی خۆیاندا دیاری دەکەن، نەوەک بە ڕێنماییەک دیاری بکرێت کە هێشتا خودی یاساکە دەرنەچووە. ئەمە، جگە لەوەی یاسای بیمەی تەندروستی، پەیوەندیی بە قەرەبووکردنەوەی هەڵەی پزیشکییەوە نییە، چونکە ئامانج لە یاسای بیمەی تەندروستی، داپۆشینی تێچووی داراییی پێشکەشکردنی خزمەتگوزاری و چارەسەری پزیشکییە، بەڵام قەرەبووکردنەوەی هەڵەی پزیشکی لە ڕێگەی بیمەوە، بەپێی ڕێسای تر دەبێت کە پەیوەستە بە بیمەکردن لە دژی بەرپرسیارێتیی مەدەنی. بۆیە، تێکەڵکردنی ئەم دوو چوارچێوە یاساییە جیاوازە، لە ڕووی یاساییەوە دروست نییە.
- لە بوارە پزیشکییەکاندا، پزیشکەکان بەهۆی هاوبەشییان لە زانست و زمان و تێگەیشتنی تەکنیکییەوە، بەئاسانی لەیەکتر تێدەگەن، بەڵام لە بەرانبەردا، نەخۆش، ئەگەر خۆی لە بواری پزیشکیدا پسپۆڕ نەبێت، زۆر جار یاخود بەتەواوی لە ڕێکار و بڕیار و دەستێوەردانە

پزیشکییەکان تێ ناگات، یان تێگەیشتنێکی سنوورداری دەبێت. ئەم جیاوازییەیش لە زانیاری و تێگەیشتن، ناهاوسەنگییەکی ڕوون لەنێوان هەردوو لایەن دروست دەکات؛ کە دەرەنجامەکەی ئەوەیە نەخۆش لە زۆر حاڵەتدا ناتوانێت بە شێوەیەکی کارا پارێزگاری لە مافەکانی خۆی بکات، بەتایبەتی لە کاتی وەرگرتنی ڕەزامەندیی پێشوەختە بۆ وەرگرتنی چارەسەری پزیشکی، یان کاتێک دوای دەستێوەردانی پزیشکی هەندێک ڕوونکردنەوەی پێ دەدرێت. هەر بۆیە، یاسادانەر، لە مادده (3/پێنجەم-1) لە یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش، دەسکەوتنی زانیاریی تەواو لە پزیشکی چارەسەرکار و دامەزراوەی تەندروستی، لەبارەی پلانی چارەسەری و جێگرەوەکان و ئەگەرەکانی ئاڵۆزکان بە زمانێکی ڕوون و ئاشکرا بە مافێکی سەرەکیی نەخۆش هەژماری کردووە، بەڵام میکانیزمەکانی جێبەجێکردن و چاودێریکردنی ئەم مافە ڕوون نییە.

- لەبەر ئەوەی تێگەیشتن لە بابەتە پزیشکییەکان بۆ کەسانی ناپسپۆڕ، لەوانە دادگەکان، زۆر جار کارێکی زەحمەت و ئاڵۆزە، بۆیە چاودێریی دادگەی تایبەتمەند لە کەیسەکانی هەڵەی پزیشکی بۆ دڵنیابوون لە هەبوونی هەڵەی پزیشکی یان نەبوونی، لە ڕووی پراکتیکییەوە سنووردار دەبێت، چونکە دادگە ناچار دەبێت بۆ هەڵسەنگاندنی بابەتەکە پشت بە ڕاپۆرت و بۆچوونی پسپۆڕانی بواری پزیشکیی تایبەتمەند ببەستێت و؛لێرەدا هەمان ئەو کێشانە سەر هەڵدەدەن کە لە لێژنەکانی لێکۆڵینەوەدا ئاماژەمان پێیان دا.
- گەیشتن بە بەڵگە پزیشکییەکان یەکێکە لە ئاڵنگارییەکانی بەردەم سەلماندنی هەبوونی هەڵەی پزیشکی، چونکە زۆربەی بەڵگە بنەڕەتییەکانی ئەم جۆرە کەیسانە، وەک ئەنجامی پشکنینەکان، تۆمار و تێنووسەکانی نەخۆش، ڕاپۆرتە پزیشکییەکان و،بەڵگەنامەکانی پەیوەندیدار، لەژێر دەستی دامەزراوە تەندروستییەکان و کارمەندانی تەندروستیدان و بە دەستوخەت دەنووسرێنەوە و، لە غیابی هەبوونی سیستەمێکی ئەلیکترۆنیی پارێزراو، مەترسیی دەستکاریکردن یان گۆڕانکاری یان کەم و زیادکردنی بەڵگەکان لە ئارادایە. هەروەها، تا ئێستایش لە زۆرێک لە دامەزراوە تەندروستییەکاندا، بەتایبەتی لە هۆڵەکانی نەشتەرگەری، میکانیزمەکانی چاودێری، وەک هەبوونی کامێرای چاودێری بە شێوەیەکی سیستەماتیک، بوونیان نییە. لە دەرەنجامی هەموو ئەمانەدا، نەخۆش زۆر جار ڕووبەڕووی چەندان کێشەی پراکتیکی دەبێتەوە، لەوانە: دەستکاریکردنی بەڵگەکان، درەنگگەیشتن بە بەڵگە پێویستەکان، یان هەبوونی کەموکوڕی و ناتەواوی لەناو بەڵگەنامەکاندا؛ کە هەموویان دەتوانن ڕاستەوخۆ کاریگەریی نەرێنییان لەسەر توانای نەخۆش بۆ سەلماندنی مافەکانی هەبێت.
- یەکێک لە لاوازییە بنەڕەتییەکانی پرۆسەی کارکردنی لێژنەکانی لێکۆڵینەوە لە کەیسەکانی هەڵەی پزیشکیدا ئەوەیە کە،نەخۆش، یان نوێنەرە یاساییەکەی و، لە حاڵەتی مردنیدا میراتگرەکانی، هیچ ڕۆڵێکی کارایان پێ نەدراوە و ناتوانن بە شێوەیەکی فەرمی ئامادەی دانیشتنەکانی لێکۆڵینەوە بین. لە واقعدا، کۆبوونەوە و گفتوگۆکانی ئەم لێژنانە زۆر جار لە چوارچێوەیەکی داخراو و دوور لە چاودێریی دەرەکی ئەنجام دەدرێن؛ بە جۆرێک کە شەفافییەت لە ئاستێکی زۆر سنووردار‌دا دەبێت و، تەنانەت پرۆسەی لێکۆڵینەوەیش بە ڤیدیۆ تۆمار ناکرێت. کەواتە، نەخۆش هیچ دەرفەتێکی ڕاستەوخۆی نییە بۆ ئەوەی لەسەر بەڵگە و ڕاپۆرتەکان گفتوگۆ بکات و لێکدانەوەی خۆی پێشکەش بکات، یان تەنانەت لە حاڵەتی هەبوونی هۆکاری مەعقووڵ بۆ گومان لە بێلایەنی، داوای گۆڕینی ئەندامێک یان زیاتر لە ئەندامانی لێژنەکە بکات. بەم شێوەیە، پرۆسەی لێکۆڵینەوە، لەبری ئەوەی وەک میکانیزمێکی شەفاف و دادپەروەرانە بۆ گەیشتن بە ڕاستییەکان کار بکات،

ڕەنگە ببێتە ئامرازێکی ناشەفاف و یەکلایەنە کە تیایدا نەخۆش لە مافەکانی بێبەش دەکرێت.

- زۆر جار مافی نەخۆش دەفەوتێت و ڕەفتاری کارمەندی تەندروستی بە هەڵە هەژمار ناکرێت،بە بیانووی ئەوەی کە، ئەوەی ڕووی داوە دەچێتە ژێر باری ئاڵۆزکانی ئاسایی، کە لە مادده (1/دەیەم) لە یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش پێناسە کراوە و، تیایدا هاتووە: "ئاڵۆزکانە ئاساییەکان (ماك): ئەو ئاڵۆزکانەن کە لەوانەیە لە کاتی چارەسەر یان دوای چارەسەر ڕوو بدەن و لە تۆمارە پزیشکییەکان باسیان لێوە کراوە و، ناچنە ناو بازنەی هەڵەی پزیشکییەوە."
- بەپێی میکانیزمە یاساییەکان، لەو ڕۆژەی سکاڵاکە پێشکەش دەکرێت، لێژنەی لێکۆڵینەوە ماوەی حەوت(7) ڕۆژی لەبەردەستە بۆ دەستپێکردن بە کارەکانی و، هەروەها ماوەی سی (30) ڕۆژی هەیە بۆ تەواوکردنی لێکۆڵینەوە. بە بۆچوونی ئێمە، ئەم دوو ماوەیە لە کەیسەکانی هەڵەی پزیشکیدا زۆرن و جێگەی نیگەرانییە، چونکە ئەم دوو ماوەیە بەسە بۆ ئەوەی بەڵگە بنەڕەتییەکان بزر ببن، یان لەبیر بکرێن، یان دەستکاری بکرێن و ناوەڕۆکیان بگۆڕدرێت؛ بە شێوەیەک ببێتە هۆکارێک بۆ لاوازکردنی توانای نەخۆش لە سەلماندن و سەندنەوەی مافەکانی.
- هەڵەی پزیشکی تەنیا بابەتێکی پزیشکی نییە، بەڵکوو بابەتێکی یاساییە. لەمبارەیەوە، بەپێی مادده (9/دووەم) لە یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش، پێویستە کارەکانی لێژنەی لێکۆڵینەوە لە کەیسی هەڵەی پزیشکی بە ئامادەبوونی نوێنەری داواکاری گشتی و سەندیکای پزیشکیی تایبەتمەند، کۆمەڵە پەیوەندارەکان لە کاتی پێویستدا، ئەنجام بدرێت. هەرچەندە ئەم دەقە لە بنەڕەتدا هەوڵێکە بۆ فراوانکردنی بازنەی چاودێری و بەشداری لە پرۆسەی لێکۆڵینەوە، بەڵام لە واقعدا پرسیاری بنەڕەتی ئەمەیە: ئایا ئامادەبوونی ئەم لایەنانە بەتەنیا دەتوانێت بێلایەنی و شەفافییەت و پاراستنی مافی نەخۆش دەستەبەر بکات، لە کاتێکدا کە خودی نەخۆش یان نوێنەرە یاساییەکەی لە پرۆسەکەدا ڕۆڵێکی کارایان نییە؟ ئەمەیش ئەوە نیشان دەدات کە هێشتا هاوسەنگیی ڕاستەقینە لەنێوان لایەنەکان بەتەواوی دابین نەکراوە.

چوارەم: پێشنیازەکان بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ هەڵەی پزیشکی

لە ئەنجامی ئەو باس و لێکۆڵینەوانەی کە لەم وتارەدا خرانە ڕوو، ڕوون دەبێتەوە کە بابەتی هەڵەی پزیشکی تەنیا کێشەیەکی تەکنیکی یان پیشەیی نییە، بەڵکوو بابەتێکی ئاڵۆزی یاسایی و مرۆیی و کۆمەڵایەتییە کە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی بە پاراستنی ژیان و سەلامەتیی جەستەیی و مافە بنەڕەتییەکانی نەخۆشەوە هەیە.

لەبەر ئەو لاوازی و کەلێنانەی کە لە چوارچێوەی یاسایی و میکانیزمە پراکتیکییەکانی مامەڵەکردن لەگەڵ هەڵەی پزیشکیدا هەیە، پێویستە هەنگاوی ڕاستەقینە و کارا بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشانە بنرێن. لەم سۆنگەیەوە، چەند پێشنیازێکی یاسایی دەخرێنە ڕوو کە دەتوانن ببنە بنەمایەک بۆ باشترکردنی شێوازی مامەڵەکردن لەگەڵ هەڵەی پزیشکی و پاراستنی هاوسەنگی لەنێوان مافەکانی نەخۆش و پاراستنی کارمەندانی تەندروستی لە کاتی پیادەکردنی کارەکانیاندا:

1. بەپێویستی دەزانین پێناسەی یاساییی هەڵەی پزیشکی بە شێوەیەکی ورد و ڕوون هەموار بکرێتەوە، بە جۆرێک کە هەموو مەرج و پێوەر و بنەماکانی دیاریکردنی هەڵەی پزیشکی بە شێوەیەکی ئاشکرا لەخۆ بگرێت و، دەقە یاساییەکە بە جۆرێک دابڕێژرێت کە مەیدانی

لێکدانەوەی فراوان یان هەڵگرتنی زیاتر لە یەک مانا نەهێڵێت؛چونکە ناڕوونی لە پێناسەی چەمکێکی یاسایی بەو گرنگییە، دەبێتە سەرچاوەی ناکۆکی لە جێبەجێکردن و هۆکارێک بۆ فەوتاندنی مافی زیانلێکەوتووان.

2. پێویستە ڕێسا و بنەما سەرەکییەکانی پیادەکردنی کاری پزیشکی بە شێوەیەکی ڕوون و فەرمی دیاری بکرێن و بەردەست بن، بە جۆرێک کە هەموو پڕۆتۆکۆل و ڕێنمایی و پێوەرە بنەڕەتییە پەیوەندیدارەکان بۆ هەموو لایەنە پەیوەندیدارەکان، لەوانە دامەزراوە تەندروستییەکان و کارمەندانی تەندروستی و لێژنەکانی لێکۆڵینەوە و دادگەکان، ئاشکرا و ناسراو بن؛چونکە تەنیا لە کاتی هەبوونی پێوەر و مەرجی ڕوون و یەکگرتوو، دەتوانرێت کەمتەرخەمی، یان ناشارەزایی، یان هەر جۆرە لادانێکی پیشەییی تر بە شێوەیەکی دادپەروەرانە و ورد دەستنیشان بکرێت.

3. هەتا ڕێسا و پێوەر و بنەماکانی پیادەکردنی کاری پزیشکی لە هەرێمی کوردستان بە شێوەیەکی ڕوون و دیاریکراو و یەکگرتوو نەنووسرێنەوە، ئەوا هەمیشە هەڵسەگاندنی هەبوون یان نەبوونی هەڵەی پزیشکی لەژێر کاریگەریی ناڕوونی و لێکدانەوەی جیاواز و هەڵسەنگاندنی تاکەکەسی دەبێت. لە دۆخێکی ئاوادا، کە نەخۆش بەهۆی لاوازیی میکانیزمی سەلماندن و ناڕوونیی پێوەرە یاساییەکانەوەناتوانێت بەئاسانی هەڵە بسەلمێنێت، ئەوا مەترسیی فەوتانی مافەکانی نەخۆشی زیانلێکەوتوو زیاتر دەبێت. لەم سۆنگەیەوە، ئەگەر باری ئێستا بەم شێوەیە بەردەوام بێت، ئەوا ڕەنگە یاسادانەر ناچار بێت هەنگاو بەرەو مۆدێلێکی جیاواز بنێت، کە تیایدا بەرپرسیارێتیی دامەزراوە تەندروستییەکان و کارمەندانی تەندروستی، نەک لەسەر بنەمای هەڵە، بەڵکوو لەسەر بنەمای زەرەر بونیاد بنێت. لەم مۆدێلەدا سەلماندنی ئەوەی نەخۆش لە ئەنجامی وەرگرتنی چارەسەری پزیشکییەوە زەرەری پێ گەیشتووە، بەس دەبێت بۆ دروستبوونی مافی قەرەبووکردنەوە، بەبێ ئەوەی نەخۆشی زیانلێکەوتوو ناچار بێت هەڵەی تەکنیکی، پیشەیی یان کەمتەرخەمیی کارمەندی تەندروستی بسەلمێنێت. هەرچەندە ئەم ڕێکارە مۆدێلێکی ئاستبەرزە و گۆڕانکارییەکی بنەڕەتییە لە فەلسەفەی بەرپرسیارێتیی مەدەنی، بەڵام لە دۆخێکدا کە سیستەمی هەنووکەیی ناتوانێت هاوسەنگیی دادپەروەرانە لەنێوان پاراستنی نەخۆش و بەرگریی کارمەندی تەندروستیدا دابین بکات، ئەم بیرۆکەیە دەتوانێت وەک بژاردەیەکی یاساکاری، جێی باس و لێکۆڵینەوە بێت.

4. پێشنیاز دەکەین کەوا بابەتی "بەرپرسیارێتییاساییی دامەزراوە تەندروستییەکان و کارمەندانی تەندروستی" وەک بابەتێکی سەرەکی لە پڕۆگرامەکانی خوێندنی هەموو کۆلێژە پزیشکی و تەندروستییەکاندا جێگیر بکرێت و بخوێنرێت، چونکە زانیاریی تەکنیکی و پزیشکی بەتەنیا بۆ پیادەکردنی کار و پیشەی پزیشکی بە شێوەیەکی دروست و دادپەروەرانە و بەرپرسیارانە بەس نییە، بەڵکوو پێویستە کارمەندانی تەندروستی لە سنوور و ئەرک و دەرەنجامە یاساییەکانی ڕەفتارە پیشەییەکانیان ئاگادار بن. ئەم جۆرە فێرکردنە، ڕۆڵێکی گرنگی دەبێت لە بەرزکردنەوەی هۆشیاریی یاسایی و کەمکردنەوەی هەڵەی پزیشکی و چەسپاندنی کەلتووری بەرپرسیارێتی و ڕێزگرتن لە مافەکانی نەخۆش.

5. لێژنەکانی لێکۆڵینەوەی تایبەت بە کەیسەکانی هەڵەی پزیشکی، بە شێوەیەکی تێکەڵاو و هاوسەنگ پێکبهێنرێن، نەک تەنیا لە چەند ئەندامێکی هەمان بواری پزیشکی بێت، چونکە سپاردنی دیاریکردنی هەڵەی پزیشکی تەنیا بە گرووپێکی هاوپیشە، مەترسیی لایەنگیری و نەبوونی شەفافییەت زیاتر دەکات. لەبەر ئەوە، باشتر وایە ئەم لێژنانە لە پزیشکێکی پسپۆڕ لە هەمان

بوارەی پەیوەندیدار بە کەیسەکە و، چەند پزیشکێکی سەربەخۆ لە دەرەوەی دامەزراوەی تەندروستیی پەیوەندیدار (باشتر وایە لە دەرەوەی پارێزگا بێت) و، نوێنەری داواکاری گشتی و، نوێنەری نەخۆش و، نوێنەری دامەزراوەی تەندروستیی پەیوەندیدار و، نوێنەری وەزارەتی تەندروستی و، لێکۆڵەرێکی دادی سەر بە ئەنجومەنی دادوەری و، نوێنەری سەندیکای پزیشکیی تایبەتمەند و، نوێنەری دەستەی گشتیی مافی مرۆڤ پێک بهێنرێن. ئەم جۆرە پێکهاتە پێشنیازکراوە، دەتوانێت زیاتر دڵنیایی لە بێلایەنی، شەفافییەت، فرەڕەهەندیی هەڵسەنگاندن و، پاراستنی هاوسەنگیی مافەکانی هەموو لایەنەکان دابین بکات.

6. پەلە بکرێت لە دەرکردنی پەیڕەوی ڕێکخستنی پێکهاتە و ئەرکەکانی لێژنەی لێکۆڵینەوە، تاوەکوو کارەکانی ئەم لێژنەیە لە چوارچێوەی یاسادا بە شێوەیەکی کارا ئەنجام بدرێت.
7. بە شێوەیەکی ڕوون ڕێگری لە هەبوونی دژیەکبوونی بەرژەوەندییەکان بکرێت؛بۆیە نابێت بە هیچ شێوەیەک ئەندامێک لە ئەندامانی لێژنەکە، هاوپیشەی نزیک، هاوکار، خزم، ناسیاو، یان کەسێک بێت کە هەر جۆرە پەیوەندییەکی کەسی، پیشەیی، ئیداری یان بەرژەوەندیی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆی لەگەڵ پزیشک یان دامەزراوەی تەندروستیی پەیوەندیدار بە کەیسەکەوە هەبێت، چونکە بوونی ئەم جۆرە پەیوەندییانە، تەنانەت ئەگەر کاریگەریی ڕاستەوخۆشیان لەسەر بڕیارەکە نەبێت، خۆی بەتەنیا دەتوانێت گومان لە بێلایەنی و دادپەروەریی پرۆسەی لێکۆڵینەوە دروست بکات و متمانە بە ئەنجامەکانی لاواز بکات. لەبەر ئەوە، پێویستە هەموو ئەندامانی لێژنە پێش دەستپێکردنی لێکۆڵینەوە، بە شێوەیەکی فەرمی بەڵێننامەی نەبوونی دژیەکبوونی بەرژەوەندییەکان پێشکەش بکەن و، هەروەها بۆ نەخۆش یان نوێنەری یاساییەکەی مافی ئەوە دابین بکرێت کە لە حاڵەتی هەبوونی هۆکاری مەعقووڵ، داوای گۆڕینی هەر ئەندامێک بکات.
8. کاتی ئەوە هاتووە دۆسیەی تەندروستیی نەخۆش بەئەلیکترۆنی بکرێت و لەسەر بنەمای سیستەمێکی ئەلیکترۆنیی مۆدێرن و پارێزراو بەڕێوەببردرێت و هەر نەخۆشێک کۆدێکی ئەلیکترۆنیی تایبەت بە خۆی هەبێت و مێژووی تەندروستیی خۆی تێدا تۆمار کرابێت؛ بە شێوەیەک کە دەستکاریکردن، یان گۆڕانکاریکردن، یان سڕینەوە، یان هەر زیادکردنێکی ناڕەوا لە ناوەڕۆکەکەیدا بەئاسانی نەکرێت. ئەم دۆسیە ئەلیکترۆنییە، پێویستە هەموو زانیاری و بەڵگە بنەڕەتییە پەیوەندیدارەکان بگرێتەوە، لەوانە: ئەنجامی پشکنینەکان، زانیاریی پەیوەندیدار بە چۆنێتیی وەرگرتنی چارەسەری پزیشکی، دەستێوەردانە پزیشکییەکان، تێبینی و تۆمارەکانی کارمەندانی تەندروستی، شێوازی وەرگرتنی ڕەزامەندیی پێشوەختەی نەخۆش پێش هەر دەستێوەردانێکی پزیشکی و، هەر ڕاپۆرت یان بەڵگەنامەیەکی پزیشکیی تری پەیوەندیدار.

هەروەها، بۆ دابینکردنی شەفافییەت و پاراستنی مافی لایەنەکان، پێویستە نەخۆش یان نوێنەرە یاساییەکەی و، هەروەها وەزارەتی تەندروستی و لایەنە چاودێرییە پەیوەندیدارەکانی دیکە، مافی گەیشتن بە ئەم دۆسیە ئەلیکترۆنییەیان هەبێت لە چەند حاڵەتێکی دیاریکراودا؛ بە جۆرێک ئەم سیستەمە نەک تەنیا ئامرازێک بێت بۆ باشترکردنی خزمەتگوزاریی تەندروستی، بەڵکوو ببێتە میکانیزمێکی گرنگ بۆ پاراستنی بەڵگەکان و دابینکردنی دادپەروەری لە کەیسەکانی هەڵەی پزیشکیدا.

9. بەزەروری دەزانین کەوا هەموو کۆبوونەوە و گفتوگۆکانی لێژنەی لێکۆڵینەوە بە ڤیدیۆ تۆمار بکرێن و بە شێوەیەکی فەرمی بپارێزرێن، بۆ ئەوەی شەفافییەت لە پرۆسەی لێکۆڵینەوەدا فەراهەم

ببێت و، لە هەر کاتێکدا بزانرێت گفتوگۆکان لەسەر چ بنەمایەک کراون و، بە پشتبەستن بە کام بەڵگە و بە چ لۆژیکێکی پیشەیی و یاسایی ڕاسپاردەکان دەرکراون. ئەمە نەک تەنیا بۆ پاراستنی مافەکانی نەخۆش گرنگە، بەڵکوو بۆ پاراستنی خودی ئەندامانی لێژنە و دڵنیابوون لە دروستی و بێلایەنیی پرۆسەکەیش گرنگییەکی زۆری هەیە. هەروەها، پێویستە ڕاسپاردە و ڕاپۆرتی کۆتاییی لێژنە، تەنیا لە شێوەی ئەنجامی گشتی نەبێت، بەڵکوو پێویستە بەڕوونی دیار بێتکە لە بڕیارداندا پشتیان بە چ بەڵگەیەک بەستووە و، بەپێی چ بنەمایەکی یاسایی و پزیشکی گەیشتوونەتە ئەو بڕیارە.

10. پێویستە ماوە یاساییەکانی پەیوەندیدار بە کاری لێژنەی لێکۆڵینەوە کورت بکرێنەوە،بە شێوەیەک کە لەگەڵ سروشت و هەستیاریی کەیسەکانی هەڵەی پزیشکیدا بگونجێن. بۆیە، پێویستە لێژنە لە ماوەی دوو (2) ڕۆژ لە ڕێکەوتی پێکهێنانی فەرمیی خۆیدا دەست بە کاری خۆی بکات و یەکەم کۆبوونەوەی خۆی ئەنجام بدات. هەروەها پابەند بکرێت کە لە ماوەی دە (10) ڕۆژدا لێکۆڵینەوەکان تەواو بکات و ڕاپۆرتی کۆتاییی خۆی پێشکەش بکات، مەگەر لە هەندێ حاڵەتدا کە پێویستی بە درێژکردنەوەی ماوەکە هەبێت بە هۆکارێکی یاسایی و ڕوون و ڕەوا.
11. دەکرێت، بە مەرجی وەرگرتنی ڕەزامەندیی ڕوون و پێشوەختەی نەخۆش، کامێرای چاودێری لە ژووری نەشتەرگەریدا دابنرێت بۆ تۆمارکردنی پرۆسەی دەستێوەردانی پزیشکی؛ بە جۆرێک کە بتوانێت لە کاتی پێویستدا وەک بەڵگەیەکی بابەتی بۆ دیاریکردنی چۆنێتیی ئەنجامدانی دەستێوەردانەکە و هەڵسەنگاندنی هەبوونی هەڵەی پزیشکی یان نەبوونی بەکاربهێنرێت. ئەم ڕێکارە دەتوانێت ڕۆڵێکی گرنگ لە بەرزکردنەوەی شەفافییەت، پاراستنی بەڵگە، کەمکردنەوەی ناکۆکی لەسەر ڕووداوەکان و، بەرزکردنەوەی ئاستی بەرپرسیارێتی و وریایی پیشەیی هەبێت.

بەڵام، جێبەجێکردنی ئەم میکانیزمە، پێویستە لە چوارچێوەی پاراستنی مافی تایبەتمەندی و شکۆی نەخۆشدا ڕێک بخرێت؛ بە جۆرێک کە تۆمارکردنەکە تەنیا بۆ مەبەستی یاسایی، چاودێری و هەڵسەنگاندنی کەیسە پەیوەندیدارەکان بەکار بهێنرێت و، دەستگەیشتن بەم تۆمارانە سنووردار و بە ڕێسا بێت، بۆ ئەوەی ئەم ڕێکارە لە ئامرازێکی پاراستنی دادپەروەرییەوە، نەگۆڕدرێت بۆ هۆکارێکی پێشێلکردنی تایبەتمەندی.

12. کاتی ئەوە هاتووە کە کارمەندانی تەندروستی و دامەزراوە تەندروستییەکان،پابەند بکرێن بە بیمەکردن لە دژی بەرپرسیارێتیی مەدەنییان لە بەرامبەر نەخۆشەکان؛ چونکە پێویستە میکانیزمێکی کارا و دڵنیابەخش بۆ قەرەبووکردنەوەی زیانلێکەوتووان هەبێت. ئەم جۆرە بیمەیە دەتوانێت دڵنیایی لەوە بدات کە ئەگەر هەڵەی پزیشکی ڕووی دا و بەرپرسیارێتییەکە سەلمێنرا، نەخۆش لە ماوەیەکی گونجاودا بە مافە داراییەکانی خۆی دەگات، بەبێ ئەوەی چارەنووسی قەرەبووکردنەوەکەی بە توانای دارایی کارمەندی تەندروستی یان دامەزراوەی تەندروستییەوە ببەسترێتەوە. هەروەها، ئەم میکانیزمە نەک تەنیا ئامرازێکە بۆ پاراستنی نەخۆش، بەڵکوو دەتوانێت کەلتووری بەرپرسیارێتی و وریایی پیشەیی بەرز بکاتەوە، چونکە کاتێک کارمەندانی تەندروستی و دامەزراوە تەندروستییەکان بزانن کە بەرپرسیارێتی یاسایی و دارایی ڕاستەقینە لەپشت ڕەفتارە پیشەییەکانیانە، ئەوا باشتر پابەند دەبن بە پێوەر و پرۆتۆکۆڵ و ڕێساکانی پیشەیی. بۆیە، پابەندکردن بە بیمەی بەرپرسیارێتیی مەدەنی، نابێت وەک بارێکی ئیداری و دارایی سەیر بکرێت، بەڵکوو یەکێکە لە بنەماکانی دانانی سیستەمێکی مۆدێرن بۆ

پاراستنی مافەکانی نەخۆش و دابینکردنی دادپەروەری لە بواری تەندروستیدا.

13. لەبەر ئەوەی زانستی پزیشکی بە شێوەیەکی بەردەوام لە گەشەسەندن و نوێبوونەوەدایە و، ئەوەی ئەمڕۆ وەک بنەمایەکی زانستیی قبووڵکراو دادەنرێت، ڕەنگە لە داهاتوودا گۆڕانکاریی بەسەردابێت و شێوازی نوێتر و باشتر بێتە کایەوە؛ بۆیە نابێت مۆڵەتی کارکردنی پزیشکی بە شێوەیەکی هەمیشەیی و بێ هەڵسەنگاندنی بەردەوام مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت. لەم سۆنگەیەوە، پێویستە مۆڵەتی پیادەکردنی پیشەی پزیشکی لە ماوەیەکی دیاریکراودا نوێ بکرێتەوە و، نوێکردنەوەکەیش بەستراو بێت بە جێبەجێکردنی چەند مەرج و پێوەرێکی پیشەیی و زانستی، نەک تەنیا بە تێپەڕبوونی کات و پێدانی ڕسووماتی نوێکردنەوە. لە گرنگترین ئەم مەرجانەیش: بەشداریکردن لە ڕاهێنان، وەرگرتنی کۆرسی نوێکردنەوەی زانیارییەکان، وەرگرتنی بڕوانامەی تر لە بواری پسپۆڕیی خۆی، بەشداریکردن لە سمینار و کۆنفرانسە زانستییەکان، ئەنجامدانی توێژینەوە یان هەبوونی چالاکیی ئەکادیمی و پیشەیی و، هەڵسەنگاندنی بەردەوامی لێهاتوویی و توانا و شایستەیی پیشەیی.

14. پێویستە میکانیزمێکی یاسایی تۆکمە و کارا بۆ پاراستنی هەواڵدەرەکان_ئەوانەی کە هەواڵ لە هەبوونی کەیسێکی گومانلێکراوی هەڵەی پزیشکی دەدەن، یان ئامادە دەبن وەک گەواهیدەر یان سەرچاوەی زانیاری لە پرۆسەی لێکۆڵینەوەدا هاوکار و بەشدار بن_ دابنرێت، چونکە لە غیابی پاراستنی یاسایی کارا، زۆر جار ئەم کەسانە لە ترسی گوشار، تۆڵەسەندنەوەی پیشەیی، زیانگەیاندنی کارگێڕی، یان تەنانەت گوشاری کۆمەڵایەتی، خۆیان لە هەواڵدان یان گەواهیدان دەدزنەوە. بۆیە، پێویستە یاسادانەر بە میکانیزمێکی کارا، نهێنیی ناسنامەی ئەم جۆرە کەسانە بپارێزێت و زانیاری لەسەریان بەردەست نەبێت و، هەروەها هەموو جۆرە ڕەفتارێکی تۆڵەسەندنەوە یان زیانگەیاندن بەرامبەریان بە شێوەیەکی یاسایی قەدەغە بکرێت. ئەم جۆرە میکانیزمە دەبێتە ئامرازێک بۆ دۆزینەوەی ڕاستییەکان، چونکە زۆر جار زانیاریی سەرەتایی لەسەر هەڵەی پزیشکی، لەلایەن هەمان ئەو کەسانەوە دێت کە لەناو سیستەمەکەدان و ئەوەیان بە چاوی خۆیان بینیوە.

کۆبەند

چوارچێوەی یاسایی مامەڵەکردن لەگەڵ هەڵەی پزیشکی لە هەرێمی کوردستان، سەرەڕای هەبوونی هەندێک دەق و میکانیزمی فەرمی، هێشتا ناتوانێت بە شێوەیەکی کارا و دادپەروەرانە ئەم دیاردەیە بنبڕ یان سنووردار بکات. ناڕوونی لە پێناسە و پێوەرە یاساییەکان و، لاوازیی میکانیزمەکانی لێکۆڵینەوە و، نەبوونی هاوسەنگیی ڕاستەقینە لە پاراستنی مافەکانی نەخۆش و کارمەندانی تەندروستی، هەموو ئەمانە نیشانەی ئەوەن کە چارەسەرە یاساییە هەنووکەییەکان بەشێک نین لە چارەسەر، بەڵکوو بەشێکن لە بەردەوامبوونی کێشەکە.

هەڵەی پزیشکی نابێت تەنیا بە دیدێکی پیشەیی داخراو سەیر بکرێت، چونکە ئەم بابەتە لە بنەڕەتدا بابەتێکی یاسایی و مرۆیی و کۆمەڵایەتییە کە پەیوەندیی بە ژیان و سەلامەتیی مرۆڤەوە هەیە. بۆیە، ئەگەر ئامانجمان بریتی بێت لە بنبڕکردن یان کەمکردنەوەی دیاردەی هەڵەی پزیشکی، ئەوا پێویستە لە بیرکردنەوەی کۆن و میکانیزمە ناچالاکەکان دوور بکەوینەوە و بە ئاراستەی سیستەمێکی ڕوونتر، شەفافتر و بەرپرسیارانەتر

هەنگاو بنێین؛ چونکە ئەگەر وا نەکەین، هەڵەی پزیشکی هەر بەردەوام دەبێت و متمانەی هاووڵاتیانیش بە کەرتی تەندروستی کەمتر دەبێت.

سەرچاوەکان:

1. یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش لە هەرێمی کوردستان ژمارە (4) بۆ ساڵی (2020).
2. ڕێنمایی ژمارە (4) بۆ ساڵی (2022) تایبەت بە ئاسانکردنی جێبەجێکردنی یاسای ماف و ئەرکەکانی نەخۆش لە هەرێمی کوردستان.
3. بڕیاری وەزارەتی تەندروستیی حکوومەتی هەرێمی کوردستان ژمارە (9779) لە (07/06/2022).
4. ڕۆژنامەی وەقایعی کوردستان، ژمارە (256) لە (15/10/2020).
5. ڕۆژنامەی وەقایعی کوردستان، ژمارە (287) لە (11/08/2022).